

(מתוך הפתיחה לספרי – בכח התשובה – התשובה בכח שיצא לאור לפני מספר שנים)

ביחס לספרים אחרים
בתנ"ך אורכו של ספר יונה
קטן במספר פסוקיו: הוא
מונה מ"ח פסוקים בלבד.
מוערך כי שלושת הפסוקים
הראשונים מדברים על פרק
זמן ארוך יחסית, ומפסוק ד
ועד סוף פרק א מדובר על
זמן קצר; ובמקום אחד - על
האונייה. כל פרק ב עוסק
במעיי הדגה; פרק ג עוסק
בתשובתם של יונה הנביא

והעיר נינוה שם עברו 40
יום; ופרק ד עוסק כולו
בקשייו האישיים של יונה
הנביא כתוצאה מהיותו
נביא, ובמסר ה' אליו.
נושאים אלו מלמדים כי אין
עיקרו של הספר בתשובת
נינוה. אומנם בתשובת נינוה
יש מסר גדול וחשוב ביותר,
אך במעשיו של הנביא,
בהתנהגותו ובדבריו של
הקב"ה יש מסר גדול מן
המסר הראשון.

בספר יונה רבים כוחות
הטבע, אשר פועלם מוזכר:
הים, הדגים, השמש
והקיקיון; אך דומה כי
הניגוד הגדול הוא בין הים
והמים, מול המדבר והחום
הקשה, הקיקיון הצומח
במהירות אך גם מתייבש
במהירות. איתני הטבע,
משתנה טבעם מקצה לקצה:
הים זועף, הדג בולע אדם,
הקיקיון צומח – ומתייבש.

גם התשובה היא דבר של הפכים, של מעבר מקצה לקצה: עשיית חטא - וכפרה עליו המוחקת הכול.

יונה מוזכר כנביא בזמן המלך יואש (מלכים ב יד). במדרש מסופר כי יונה הוא הילד של האשה מצרפת שהחיה אליהו הנביא (עיין מלבי"ם יונה א א). הנביא מכיר עוונות גדולים ויודע מהי תשובה; יודע על העמים הסובבים את ישראל, על יחסם לישראל, על החזון ועל

העתידי להיות. מי שגודל אצל אליהו ואלישע יודע את ערכה של נבואה דרך ביצועה ואת העלול להיות מהתחמקות משליחות.

יש בספר תזמון מדויק ומתוכנן בדיוק לשניות בודדות האוניה בדיוק מפליגה לתרשיש בזמן הגעת יונה לנמל, הדג בדיוק בולע את יונה בזמן זריקתו למים, הקקיון גדל בדיוק מעל לראשו של יונה וכו'.

השם "יונה" כשם עוף המרחף גבוה. מעניין כי הגיע למקום כה נמוך, במצולות, בעזרת הדג.

ארבעה הם השבים בתשובה:

1. אנשי האוניה – מעצמם בעקבות הסערה ודברי יונה.
2. יונה הנביא – בכוח על-ידי הקב"ה.
3. אנשי נינוה – בעצמם בעקבות הנבואה.
4. יונה בפעם השנייה – בעקבות דברי הקב"ה (זאת בעקבות שתיקתו המראה על קבלת דברי הקב"ה).

בספר שליטה מופלאה של ה' בטבע העולם:

1. הים.
2. הדג.
3. הקקיון.
4. התולעת.
5. ויש בדרך הבאת הנביא לביצוע שליחותו בדרך של כפיה מחד, אך מתוך הבאת הנביא בסופו של תהליך להכרה בצדקת השליחות, ובכך כשטעה כשניסה לכבוש נבואתו.

יש בספר ארבע תפילות:

1. אנשי האוניה – נגד פגיעה ביונה.
2. יונה – במעי הדגה.
3. אנשי נינוה – בחזרתם בתשובה.
4. יונה – בבקשתו למות.

פרקי מבוא, הסבר

וניתוח

בספר יונה כמה יחידות:

1. שליחות יונה הנביא.
2. המלחים ויונה על האוניה בזמן הסערה.
3. יונה במעי הדג.
4. בקשת נפשו של יונה הנביא למות.
5. העיר נינוה.

שליחות יונה הנביא

יונה נשלח כפי שנשלחו נביאים רבים לפניו ואחריו לנבא ולמסור את שליחותם.

בסופו של התהליך מבצע הנביא את השליחות; אלא שבין הציווי על השליחות לביצועה, וגם לאחר ביצועה, מתנהלים דברים רבים.

יונה מנסה לכבוש את נבואתו - ולא לבצעה. אין לכך דוגמה אחרת בנביאים. העומד מן הצד נפעם למרבה העזות שמפגין הנביא, ועם זאת מגלה הקורא הבנה מסוימת למעשהו בסיומו של הספר. מלבד הענשתו הזמנית של הנביא, מוליכו הקב"ה בסופו של דבר לבצע את שליחותו. הקב"ה מסביר לו את השיקול האלוקי בעניין זה, הקשור לתשובה בעולם. יונה נשלח פעמיים, ורק בפעם השנייה מבוצעת השליחות. קשה לדעת אם קיום השליחות מתבצע כתוצאה מהתחייבותו של יונה לקב"ה במעי הדג - או שמא משכנוע עצמי, כלומר כי הנביא צריך לבצע את דבר ה' ללא כל שיקול אחר - ואפילו לא שיקול של לימוד סגוריה על עם ישראל (רש"י יונה א ג).

שלא כשליחותו בפעם הראשונה, שסירב לקיימה, בפעם השנייה שיחתו עם הקב"ה מתקיימת רק לאחר ביצוע השליחות יונה התפלל והתחייב לבצע את השליחות במעי הדג, ושיחתו עם הקב"ה היתה לאחר ביצוע השליחות. זוהי דרך-ארץ שמלמדנו יונה הנביא - כי יש לעשות ורק אחר-כך לטעון.

נינוה שבה בתשובה, והקב"ה סולח לעיר. מכאן שיונה ביצע את שליחותו, ובהצלחה. ניתן ללמוד על תפקיד הנביא כמעביר את המסר של הקב"ה; ואם יש לו אישית נגיעה או השגות על הנבואה, יכול הוא כנביא לפנות לקב"ה.

בזמן הסערה על הים

יונה בוחר בים ובספינה כדי לברוח מקיום הנבואה; יונה עולה לספינה ושם נהיה פסיבי. המלחים, הרגילים למסעות ארוכים ונמצאים בדרך לתרשיש, נתקלים בסערה. נראה שסערות רבות עברו עליהם, כי בתחילה הם נוקטים בטכניקה רגילה של הסרת משקל מיותר ומתאמצים לחתור לכיוון היבשה. מפתיע כי גם הם מגלים כי אין מדובר בעוד מקרה טבעי של סערה. העובדה כי ספינות אחרות שטות בבטחה לידם - גם היא הוסיפה ספק ללבם (רש"י יונה א ו).

סכנת חייהם של המלחים גרמה להם לפנות לאלוהיהם - כל אחד לאלוה שלו - תוך כדי חיפוש אחר אלוה מוצלח יותר שאולי יש למלח אחר.

בעוד הם קוראים לאלוהיהם, יונה נרדם. הקריאה, שהעירה את יונה הנביא משנתו, משמשת את כל אחד מאתנו בקריאה לפעולה מצד חברו: "מה לך נרדם?". יונה רואה את המלחים קוראים בחוזקה אל אלוהיהם, אך הוא, היודע ומודה בסופו של דבר כי הוא הגורם לסערה - אינו לומד מהם.

כל המלחים שבים בתשובה כתוצאה מגילוי אלוקיו של יונה הנביא, ורק הוא זקוק לצער נוסף ואישי על-מנת לשוב אל ה'.

מעשי המלחים מוכיחים כי יש כאן תשובה במובן האישי למי שנעשה לו נס והכיר בדרך אקראי את האלוקים האמיתי - ואילו יונה הנביא, שהתחיל מנקודה גבוהה של נבואה, יורד מטה אל מדרגה נמוכה של כובש נבואתו (על התמיהה כיצד יתכן שנביא יחטא בחטא מסוג זה, יוסבר בהמשך). בזמן הסערה בים נמצא יונה במצב של אדישות - ואף שמסביבו מתחוללת סערת תשובה. גם זו אינה חודרת אל לבו של יונה הנביא ואינה מביאה אותו לידי תשובה.

הטלטלות, הגורלות וכל הנסיונות לייצב את הספינה יכולים לשמש משל לאדם בטלטוליו הרבים, כאשר נפשו נחלקת בין מצב אחד - הרצון למצוא ולתקן את המקולקל, לחפש את מנהיג העולם הפועל, ובין הצד השני - קבלת הכול באדישות וציפייה שיעבור זעם. ממעשה זה למדנו כי יש תמיד לפעול, שכן רק בדרך זו ניתן להוביל את האדם לחוף מבטחים. דרך אחרת מובילה לנסיונות אחרים וקשים.

במעיי הדג

מצב זה - אדם הנמצא במעיי הדג במשך שלושה ימים - קשה לדמיון ולתיאור. הלחץ הפיסי אז גדול ביותר, ודאי גדול יותר ממה שהיה על הספינה. בדרך כלל לא נבלע אדם, הנופל מספינה לים, על-ידי דג בדיוק ברגע הגיעו לים. התזמון המיוחד במקרה של יונה מלמדנו מוסר השכל גדול ביותר:

1. תגובת ה' מהירה ומיידית.
 2. הקב"ה רוצה בהכרת הנביא אשר לא מבצע את שליחותו כי טעה.
 3. הקב"ה מפקיד שמירה מיוחדת על האדם גם כשחטא נגדו.
- לא חסרים לקב"ה שליחים עלי אדמות, אך חשוב ביותר שאדם שנבחר למלא משימה אלוהית, אכן יבצעה בעצמו. יונה הנביא נשלח - אך כבש את נבואתו; ומכיוון שנבואתו קשורה לתשובה, וזוהי מציאות מיוחדת - הוא עצמו חייב לשוב בתשובה קודם. יונה נמצא תחת לחץ גדול ביותר. רק כאשר הוא מבין כי הקב"ה אינו עוזבו, הוא פונה אליו בתפילה ומתחייב למלא את שליחותו.
- אכן, כל נביא וכל אדם חייבים למלא שליחותם בעולם - כל אחד ברמתו ובדרכו. אין הנביא יכול לבחור באופן חופשי אם לקיים את שליחותו - אלא רק איך לקיים אותה. דומה הדבר לאכילה שהיא צורך, אולם הבחירה החופשית שלך תאפשר לך לבחור כיצד ובאיזו דרך: האם ליטול ידיים ולברך? האם לאכול אוכל כשר? וכדומה, וכך הדבר לגבי כל פעולה שהיא צורך חיוני לקיום.
- לאחר הסערה בים ממלא הדג את שליחותו נאמנה: שמירה על הנביא הנמצא במעיו. נתוני הדג, המשפיעים בטלטלות על גופו של הנביא (כפי שמופיע בתפילתו לקב"ה - יונה ב ד), באים כדי לזרוזו לתשובה. הדג דואג להקיא בסוף אל היבשה, וכך נזרק יונה זו הפעם השנייה. בראשונה נזרק לים, והדג קלט אותו; ובשנייה אל היבשה, וחול הים קיבלו. חז"ל ניסו להקל במעט על דרך חייו של יונה במעיי הדג. הם דיברו על עינו של הדג שהפכו לשקופים, ודרכם ראה יונה את הכול; וכן על דגים קטנים שאכל ומהם שבע (פרקי דרבי אליעזר פרק י).
- יונה פונה בתפילה אל ה'. הוא לא זוכה לתשובה מאת ה', אך כתוצאה מהתפילה מקיא הדג את יונה אל היבשה. מכך ניתן ללמוד כי יש תפילות שלכאורה אינן נענות ואינן נשמעות - אך פתאום מעשה מסוים, שלא ברור מהיכן הגיע, פותר את הקשיים, וברור שהדבר הוא פועל יוצא מהתפילה.

בקשת נפשו של יונה למות

כולנו מודעים לקדושת החיים של כל אדם ולרצון האדם לחיות. אדם המבקש את נפשו למות נחשב ללא נורמלי. לכן תמהים אנו על יונה, הנמצא במדרגה גבוהה של קשר עם הקב"ה, המבקש את נפשו למות - ועוד פעמיים:

בפעם הראשונה, כאשר סולח הקב"ה לנינוה בעקבות התשובה שעשו; ובפעם השנייה, כאשר הקיקיון יבש, והשמש קופחת בחוזקה על ראשו של יונה.

בפעם הראשונה מבקש יונה את נפשו למות בשל הקטגוריה על עם ישראל בעקבות תשובת אנשי נינוה (מצודת דוד יונה ד ג). ניתן להבין כי יונה משליך את נפשו למען עם ישראל, כפי שעשה משה רבנו בעקבות חטאי עם ישראל במדבר. מאידך היו ליונה סיבות אחרות ומספיקות שלא לעשות זאת:

1. עליו לשמוח כי דברי הקב"ה התקבלו, ונינוה שבה בתשובה עם כל המשמעות המיוחדת של עם נוכרי וכו'.
2. באופן אישי הוא הצליח להעביר את נבואת ה'.

3. עם ישראל יוכל ללמוד מתשובת אנשי נינוה.
 4. הקב"ה נתן לו אפשרות לתקן את אשר ניסה לעוות.
 כנגד שיקולים אלו מבקש אפוא יונה מהקב"ה לקחת את נפשו.
 בפעם השנייה מבקש יונה מה' לקחת את נפשו בשל התנאים הפיסיים הקשים הקשורים לחום השמש. הקיקיון הופיע ממש במקום הנכון ובזמן הנכון, שכן צל נעים במדבר החם מהווה הצלה ונעימות; אך ברגע שהתנאים קשים במיוחד, מאבד יונה את הרצון לחיות.
 קשה לדון אדם הנמצא בתנאים פיסיים קשים. עם זאת יש לזכור כי יונה יודע שהקב"ה נמצא עמו בקשר ישיר קודם. נבואתו על נינוה ואחריה. קשה אפוא להבין מדוע הוא חושש ומדוע דבר הנראה כקטן שובר את רוחו בצורה כה קשה, עד שהוא מבקש את נפשו למות.
 כדי להסביר זאת כדאי לעיין במקרה דומה: עת מבקש אליהו הנביא את נפשו למות (מלכים א יט).

קיימות כמה נקודות דומות:

1. המעשים היו במדבר (יונה נמצא מול נינוה המתוארת באטלס המקראי במדבר, וגם אצל אליהו נאמר כי היה במדבר (מלכים א יט ד)).
 2. הבקשה באה לאחר חזרה בתשובה: אצל אליהו - בהר הכרמל, ואצל יונה - בנינוה.
 3. בשני המקרים מתקיים נס לאחר הבקשה: אצל אליהו - עוגת רצפים, ואצל יונה - הקיקיון.
 4. בשני המקרים ניתנת לנביאים האפשרות לומר את דבריהם ולבדוק אם יתחרטו.
 5. לאחר הבקשה מקבלים הנביאים הסבר ישיר מהקב"ה.
 6. לאחר זאת מתבטלת הבקשה למות.
- מנקודות אלו עולה מוסר השכל חשוב שנותן הקב"ה לדורות: נביא, הנמצא במדרגה רוחנית גבוהה מאדם רגיל, אמור להעלות פחות ספקות באמונה ולהיות דבק יותר בקב"ה. אינו דומה אדם מאמין פשוט לנביא, שלו ניסיון בפועל ותקשורת ישירה עם הקב"ה. גם אדם במדרגת נביא עלול להגיע לספקות ולקשיים, ואז בא הקב"ה ומסביר לו כי יש עדיין דברים רבים בהנהגת העולם שאינם נהירים לו. יש כאן אפוא מסר עצום: לכל אדם הקשיים משלו, הנובעים מחוסר ידיעה מספקת לגבי הנהגת העולם על-ידי הקב"ה. תשובות הקב"ה לשני הנביאים, אשר ביקשו את נפשם למות, שונות בתוכנן, אך יש להן מכנה משותף: הקב"ה מדבר בהן על הנהגת העולם על-ידי. עם גדלותם וחשיבותם, לא תמיד הנביאים מבינים זאת; וכך לאליהו צריך היה הקב"ה להסביר כי יש רוח, יש רעש, ובסוף דממה דקה, וכל אלה צורות שונות של הופעת ה'.
- הקב"ה מבהיר ליונה כי לנינוה, אשר יישמה את דברי הנבואה, מגיע חסד ושכר על התשובה. במסגרת הדיבורים על הנהגת העולם והטבע מבהיר הקב"ה ליונה, כי עם כל גדלותו גם הוא, יונה הנביא, שייך לטבע ומונהג באופן ישיר על-ידי הקב"ה; ואין לאדם רשות להתערב בטבע בצורה של פגיעה בעצמו שגם הוא שייך לקטגוריה זו, כגון לקיחת נשמה. מודגש כי הנביאים ביקשו שלקיחת הנשמה תיעשה על-ידי הקב"ה בעצמו - ולא בצורה אחרת של איבוד הנשמה.
- במובן מסוים ניתן לומר, כי בעקבות הסבר הקב"ה על הנהגת העולם חוזר גם יונה הנביא בתשובה (לא מופיע במפורש, אך נלמד משתיקתו של יונה). כך אירע גם לאליהו, אשר נשלח למשימות נוספות וביצען. הבחירה החופשית של אנשי נינוה הוכיחה את הקשר עם הקב"ה, את ההתחברות אליו, והשמיעה בקולו. הבחירה החופשית של יונה הנביא הוליכה אותו לבקש את סיום חייו. התערבות הקב"ה נותנת הסבר חדש למושג בחירה חופשית: לא כל דבר ניתן לבחירה. פעמים הסיבה לבחירה ומשהו קטן ביחס להסתכלות הכללית, ואף הנביא עלול לבחור שלא כהוגן.

העיר נינוה

העיר נינוה נזכרת לראשונה בספר בראשית:

"מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחבות עיר ואת כלח. ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה".

(בראשית י יא-יב)

העיר הגדולה – היא נינוה שנאמר: "ונינוה היתה עיר גדולה לאלוקים".

(רש"י על-פי הגמרא, יומא י ע"א)

בנה רסן בין נינוה ובין כלח וחיבר נינוה וכלח יחדיו והיו דומות לעיר גדולה, ולכך נקראת נינוה "העיר הגדולה".

ד"א: "מן הארץ ההיא יצא אשור" - שם איש, ונמצא במדרש מה ראה הקב"ה להעמיד נביא להוכיח נינוה יותר מכל שאר אדמה?

אלא בזכות אשור שהיה צדיק שבנה נינוה, כדכתיב "מן הארץ ההיא יצא אשור", פי' מן העדה ההיא יצא אשור שלא הסכים לדור הפלגה וצדיק היה, ולבסוף כתיב "גם אשור נלוה עמם", שלבסוף סרח.

(חזקוני)

בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנעדרה, ולכן זכה לבנות את כל אלה, כאומרו "אל פניו ישלם לו".

(ספורנו)

מאוחר יותר מופיעה העיר נינוה בספר מלכים, לאחר מפלת סנחריב:

"ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה".

(מלכים ב, יט לו)

היא ראש לממלכת אשור.

(רש"י)

כלומר חזר המלך לעיר הבירה של ממלכתו. אותו פסוק מופיע בישעיהו (לז לז), המתאר את אותו המקרה.

בספר יונה מופיעה העיר נינוה תשע פעמים. בשלושת הפסוקים הראשונים מופיעה העיר בצירוף התיאור "עיר גדולה לאלוקים". גם בפעם האחרונה בספר, בדברו על נינוה, מזכיר הקב"ה כי נינוה היא עיר גדולה.

נזכיר כי גם כשמסופר לראשונה בספר בראשית על נינוה, היא מתוארת כ"העיר הגדולה".

"קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני".

(יונה א ב)

"קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך".

(יונה ג ב)

"ויקם יונה וילך אל נינוה כדבר ה' ונינוה היתה עיר גדולה לאלקים מהלך שלש ימים".

(יונה ג ג)

"ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת".

(יונה ג ד)

"ויאמינו אנשי נינוה באלקים ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם".

(יונה ג ה)

"ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר".

(יונה ג ו)

"ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו".

(יונה ג ז)

"ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוי אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה".

(יונה ד יא)

ספר נחום וספר יונה עוסקים בתקופות שונות של העיר נינוה. פעמים מספר נטען כי נסיון העיכוב בנבואת יונה היה כדי שלא יעשו לישראל את אשר מסופר בספר מלכים - הגליית עשרת השבטים והמלחמה בתקופת המלכים חזקיה ומנשה. חז"ל אמרו כי נחום ניבא בתקופת מנשה, וספרו פותח בעיסוק בנינוה.

"משא נינוה ספר חזון נחום האלקשי".

(נחום א א)

"ונינוה כברכת מים מימי היא והמה נסים עמדו עמדו ואין מפנה".

(נחום ב ט)

"והיה כל ראוי ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך".

(נחום ג ז)

בספר נחום מסופר על חורבן גדול הצפוי לאשור, לנינוה ולמלכה, כלומר לעיר נינוה צפויים שני חורבנות.

בפתיחה לספר נחום מביא המלבי"ם את האירוע ההיסטורי אשר קרה לממלכת אשור ולעיר נינוה. הוא מספר כי מלך אשור הסתגר בנינוה והותקף. המלך האמין כי אם הנהר יעלה על גדותיו - סימן ששלטונו ייפול. הדבר אכן קרה, והמלך התאבד בשריפה, לאחר ששרף את כל ביתו ואנשי ביתו.

גם בספר צפניה מדובר על נינוה:

"וַיֵּשׁ יְדוֹ עַל צִפּוֹן וַיֹּאבֶד אֶת אֲשׁוּר וַיִּשָּׁם אֶת נִינוּה לְשִׁמְמָה צִיָּה כַּמְדָּבָר".

(צפניה ב יג)

גם כאן מדובר על נינוה בחורבנה. בסיכום מדובר אפוא על עיר הבירה של ממלכת אשור בתקופות שונות. נבואת יונה באה בתקופת עלייתה של ממלכת אשור. בעקבות חזרתם בתשובה (אם כי לא מרצון, אך) קיבלו את שליחות ה' - לפגוע בעם ישראל שסר מדרך ה'. נבואות צפניה ונחום מדברות על חורבנה של העיר לאחר שתושביה מילאו את משימתם, אך סרו מאותה דרך תשובה שנתנה להם את ברכת הדרך למעשיהם. מכאן שכל ההיסטוריה של העיר נכתבה החל בבנייתה (בספר בראשית) ועד חורבנה. אכן, אין ערים רבות מחוץ לארץ-ישראל שנכתב עליהן כה רבות בתנ"ך.

המבנה הפנימי בספר

בספר יונה יש סיפור עלילה על נביא שנשלח למשימה מסוימת על-ידי הקב"ה, ובגלל סירובו נכפית עליו השליחות. דרך הכפייה מיוחדת, ובהמשך סולח ה' לאנשי נינוה. זוהי דרך אחת לראות את מבנה הספר.

דרך שנייה מדברת על שני מקרים דומים וסיפור אמצעי, שבראייה ראשונה מעט מנותק, אך מתגלה כמרכז של הספר וכבעל המסר המרכזי בו.

בסיפור הראשון - על האונייה, ובסיפור השני על אנשי נינוה יש מאפיינים דומים רבים:

1. הספר נפתח בשליחות יונה הנביא לנינוה; דבר ה' חותם את הספר בנימוק ובהצדקת הסליחה לנינוה.

2. יונה עולה על האונייה, משלם שכרה, ומבצע פעולה שלכאורה ברורה ולא צריכה להיכתב; בסוף הספר מתוארת בניית הסוכה על-ידיו.

3. באונייה יש פועלים שונים - המלחים ורב-החובל. קודם פועלים המלחים, ואחר כך רב-החובל; בנינוה קודם פועלים אנשי העיר, ורק אחר כך המלך.

4. יונה מזדרז לברוח משליחותו, אך לבסוף חוזר והולך באותה שליחות; בסוף הספר מתעכב יונה ואינו חוזר למקומו.
5. בחלק הראשון מדובר על ים ומים; בסוף מדובר בהיפוך מוחלט: יובש גדול.
6. בהתחלה מדבר ה' על אשמת נינוה ורעתם; בסוף מדבר ה' על נקודות זכות לנינוה.
7. מול סיפור האונייה כסיפור צדדי מופיע בסוף סיפור הקיקיון.
8. המלחים שבים בתשובה על האונייה; גם אנשי נינוה שבים בתשובה.
9. יונה מבקש למות (אם כי לא במילים מפורשות) על-ידי הטלתו לים; בסוף הספר מבקש יונה למות בשל תשובת נינוה והקיקיון.
10. בתחילת הספר יש רוח גדולה וסערה; בסוף הספר יש רוח קדים חרישית.
11. באונייה יונה נרדם; במעשה הקיקיון יונה מתעלף.
12. יונה מתפלל במעי הדג; בסוף מתפלל יונה למות בגלל חזרתם בתשובה של אנשי העיר נינוה.
13. אנשי הספינה נעשים מאמינים במהירות גדולה; גם אנשי נינוה שבים בתשובה מהר.
14. אנשי הספינה קוראים לאלוהיהם; גם אנשי נינוה קוראים לאלוקים, אף שלא ברור אם הכירו אותו קודם.
15. אנשי הספינה זוכים זבחים ונודרים נדרים; לעומתם צמים אנשי נינוה ועושים תשובה מעשית.

בין בהיותן שוות או על דרך הניגוד, יוצרות נקודות אלו שני סיפורים דומים או מנוגדים אך דומים במבנה, וכך נוצרת מעטפת חשובה לספר יונה. כלומר: הספר בנוי על שני קצוות או נדבכים דומים. ניתן גם לראות את סדר האירועים בפרק א ובפרק ג זה מול זה:

פרק א	פרק ג
1. שליחות יונה לנינוה.	1. שליחות יונה לנינוה בפעם השניה.
2. בריחת יונה.	2. הליכת יונה.
3. הסערה בים.	3. התשובה הגדולה בנינוה.
4. המלחים נלחמים, יונה נרדם.	4. יראת אנשי נינוה.
5. רב-החובל מתערב.	5. מלך נינוה מצטרף.
6. הגורלות והשאלות ליונה.	6. הכרזת המלך.
7. הודאת יונה.	7. "וירע אל יונה".

8. קבלת התשובה ע"י ה'.	8. יראת המלחים וחיפוש הפתרון.
9. פתרון יונה: ה' ייקח את נפשו.	9. פתרון יונה: לים.
10. מעשה הקיקיון.	10. חיפוש פתרון פעם שלישית.
11. יונה מבקש למות.	11. ביצוע פתרון יונה, המלחים מודים לה'.
12. דבר ה'.	12. הקאתו של יונה לחוף הים.

התערבות הקב"ה, הבאה בסוף הספר, מסבירה ליונה כי התהליך בשני המקומות דומה ביותר ואף נראה מקביל. עם זאת יש אמיתות אלוקיות, שגם אתה - הנביא הגדול - אינך יודע.

בספר מוסתרים נתונים חשובים, שיתגלו רק בהמשך. כך גם במקומות אחרים בתנ"ך, למשל במגילת אסתר.

המסרים המרכזיים שבספר

לאחר שראינו כי יש מקבילות בין הסיפור על האונייה לבין מה שקורה בנינוה וסביבותיה, נשאר לברר מה במרכז.

סיפור הדג נמצא במרכזו של הספר, וממנו נלמדים מסרים רבים, כגון:

1. בתפילה יש להבטיח התנהגות או מסרים בעתיד.
2. ה' שומע תפילה - ואפילו במעי הדג.
3. כל עונש מגיע מהקב"ה.
4. הבנת האדם קטנה לגבי הנהגת העולם.
5. אפילו ממעמקים ניתן להשקיף היטב (פרקי דרבי אליעזר פרק י).
6. התפילה צריכה להיות דרך המקדש.
7. תפילת הגויים לאלוהיהם אינה שווה מאומה.
8. יש לקבל באהבה גם את הייסורים.
9. ה' מצפה לתפילת האדם.
10. ה' מעניש על מנת לתקן.

הפרטים שמסביב חשובים. התחלתם ב"יִמֶן" וסופם ב"יָאָה".

הבליעה וכל התפילה מתרחשת בים, ואילו ההקאה היא ליבשה.

הבליעה היתה ב"יִמֶן" – הזמנה, ואילו ההקאה היתה על-פי דיבור ה'.

תפילת יונה מונה שמונה פסוקים. ארבעה פסוקים מדברים על מצבו הקשה ועל מחשבתו הראשונה ביחס לכיליון ועל חששו מפני המוות, (ד+ו – מצבו בים קשה, ה+ז – מחשבות כיליון). ייתכן כי דבריו אכן יתגשמו בפעמיים שבהן ביקש את נפשו למות. פסוק ג, הפותח את התפילה, מדבר על התשובה, ופסוק י, המסיים, מדבר גם הוא על התשובה והחרטה.

כלומר: לפנינו שלושה נושאים, המופיעים בכפילות בתפילה קצרה בת שמונה פסוקים. פסוק נוסף בתפילה מדבר על הגויים ותפילתם. תוכנו יכול לחול גם על אנשי הספינה וגם על אנשי נינוה.

בפסוק אחר בתפילתו מודה יונה, כי הוא פונה לקב"ה בשל הצרה שבה הוא נמצא. מחד מפחיתה הודאה זו מחשיבות תפילתו של יונה, אך מאידך אין כמו הודאה על האמת. נציין כי בסוף הספר תהיה הודאה (אם כי לא מפורשת) של הנביא בצדקת התשובה של אנשי נינוה, אך היא לא תקבל ביטוי מפורש בכתוב.

נזכיר כי בתחילת הספר מופיעים סיפורים משמעותיים להכרת יונה כשלפניה תהיה פעולה מקדימה מצד יונה, תשובה בעולם, כוחות הקב"ה וכו'; ובסופו - תשובת נינוה, ושוב מופיעים אותם תכנים; הכרת יונה, תשובה בעולם, כוחות הקב"ה וכו'.

במרכזו של הספר עומדת תפילתו של יונה במעי הדג כמסר מרכזי לכוחה של תשובה - אפילו בשעת הדחק - וגם כאן מופיעים המסרים שלעיל: הכרת יונה, נעסוק בתשובה, ונראה את כוחות הקב"ה; אך הפעם יהיה זה לגבי האדם הפרטי, הנמצא במרכז ופועל את מפעל התשובה הקטן והפרטי, ובכך מציל את נינוה.

יונה מכיר בכך שפעל לא נכון, מתחרט, ומבטיח לתקן. הוא מודה לקב"ה ומכיר בקטנותו בעולם מול בורא עולם.

יונה כתלמידו של אליהו הנביא

לפי המדרש והפרשנים, היה יונה הנביא בנה של האשה האלמנה מצרפת, אשר בביתה התארח אליהו פרק זמן ארוך - למעלה משנה. במהלך זמן זה מת בן האשה, ואליהו החייה אותו בעזרת נס.

קיימים קווי דמיון לא מעטים בין הנאמר על אליהו ובין הנאמר על יונה:

1. **נסים קיומיים מסביב:** בנחל כרית ניזון אליהו מאוכל שמגיע אליו על-ידי עורבים, ואצל האשה מצרפת – על-ידי ריבוי שמן וקמח בדרך נס; במשך שנה שלמה חי יונה על אותו אוכל של אליהו שהתרבה בנס, ובמעי הדגה ניזון (על-פי המדרש) בדגים קטנים שהיו שם.
2. **תשובה:** כל הזמן פועל אליהו כדי להשיב את העם והמלך בתשובה; יונה פועל למען התשובה של העיר נינוה, בדרך אגב - גם של אנשי האונייה, והוא בעצמו משמש דוגמה של תשובה.
3. **הצליחה בשליחות:** בשלבים מסוימים, כדוגמת הר הכרמל, מצליח אליהו להחזיר את העם בתשובה; יונה מצליח אף הוא להשיב את נינוה בתשובה.
4. **הליכה למרחקים:** מנחל כרית נשלח אליהו לצידון, לבאר שבע ולהר חורב; יונה נשלח לנינוה - מרחק רב מארץ-ישראל, ואף מנסה להגיע לתרשיש הרחוקה.
5. **כוחות הטבע:** העורבים בנחל כרית והגשם בכרמל פועלים אצל אליהו באופן נמרץ; אצל יונה פועלים הים, הדג, הקיקיון, החום והיובש.
6. **דבר ה' ישיר:** אל שניהם מדבר ה' באופן ישיר: גם לגבי השליחות הנבואית המוטלת עליהם, וגם בשעת בקשתם למות.
7. **תפילה לה':** אליהו נושא תפילה לקב"ה בהר הכרמל ולשם החייאת הילד (יונה); יונה נושא תפילה לקב"ה ממעי הדג.
8. **שליחות לתקופה:** אליהו נשלח בתקופה מיוחדת ואל מלך מיוחד – אחאב, והמסרים התאימו להם בדיוק; יונה נשלח לצורך מיוחד ובתקופה מיוחדת – החזרת נינוה בתשובה.
9. **מים ויובש:** אליהו גוזר על הגשם שיפסק ויחזור, וכן מופיע אצלו המדבר; בסיפור יונה יש מים לרוב – בים, באונייה ובמעי הדג – וכן היובש הגדול והשמש הקופחת בסיפור על הקיקיון.
7. **עבודה זרה:** אליהו מתמודד מול חוסר אמונה בה' ועבודה זרה בהנהגתם של איזבל ואחאב; יונה מתמודד מול עיר שאינה מאמינה בה' וכנראה עובדת עבודה זרה.
8. **מבקש נפשו למות:** אליהו מבקש נפשו למות, כשאיזבל מחפשת אותו כדי להורגו לאחר הריגת נביאי הבעל בהר הכרמל; יונה מבקש את נפשו למות כשנינוה שבה בתשובה וכשהקיקיון יבש.
9. **מול העם:** אליהו עומד בהר הכרמל מול העם ומתעלם מהמלך; יונה מביא את דברי ה' לעם ומתעלם מהמלך.
10. **רותם – קיקיון:** אליהו ישב תחת רותם כשביקש את נפשו למות; יונה ישב תחת קיקיון עת ביקש זאת.
11. **רוח גדולה – רוח קדים:** בהתגלות ה' לאליהו מופיעים רוח גדולה ולאחריה רעש; לפני התגלות ה' ליונה היתה תחילה רוח קדים חרישית.

12. דחיית פורענות בשל תשובת המלך: אצל אליהו נאמר, כי בשל תשובת אחאב לא תתקיים הפורענות בחייו; אצל יונה נאמר, כי בעקבות פעילות המלך ותשובת נינוה נדחת הפורענות המתוכננת לנינוה.